

شارل دو مونتسکیو فرانسوي فیلسوف
سیاسي متفکر او تکره لیکوال

شارل دو مونتسکیو: هغه د روښانتیا په زمانه کې یو فرانسوي فیلسوف، وکیل، روښاناندی، سیاسي متفکر او تکره لیکوال وو، چې د جنوري میاشتې په (۱۸) مه، پر (۱۶۸۹) زېږدیز کال د فرانسې په هیواد کې د «بورډو» په ښار کې زیږیدلی دی. د هغه د کورنۍ ټول غړي مشران او وکیلان ول. هغه د حقوق او قانون زده کړه هم وکړه. پر (۱۷۰۸) ز کال کې څارنوال شو او د قضا دنده یې غوره کړه، او پر (۱۷۱۳) ز کال کې د پلار له مړینې وروسته د پارلمان د حقوقي سلاکار په توګه وټاکل شو. مونتسکیو علمي، تاریخي او حقوقي څېړنو ته ځانګړې پاملرنه وکړه او د هغه وخت د هیواد له اکر او حالت څخه ناخوښه وو، د مستعار په نوم یې د ایراني

ليکونو په نوم يو کتاب خپور کړ او د دې کتاب د پاملرنې له امله پر (۱۷۲۷) ز کال کې د فرانسې د فرهنگستان غړی وټاکل شو. هغه په تدريج سره د څارنوالۍ له دفتر څخه ووت او د خپل نامتو نښير (اثر)، (روح القوانين) په تدوين يې پيل وکړ. دا کتاب نوموتی شو او وروسته، د ډيرو هيوادونو او حکومتونو په ادارو کې يې ځانگړی اغېز پرېښی دی. مونتيسکيو هغه ليکوال او فيلسوف دی، چې باور يې درلود، انقلاب، پرته له ياغيتوب او بغاوت او وینه تويول هيڅ نه کوي او هغه څه چې ټولنه ورته اړتيا لري قانون دی. ده ډېر اثر ليکلي دي او د پام وړ کلمات او نصيحت کوونکي جملې چې د هغه له خپرو شويو ليکنو او خاطراتو څخه پاتې دي. مونتيسکيو د نړۍ بېلابېلو هيوادونو ته له ډيرو سفرونو وروسته د فبروري مياشتې په (۱۰) مه، پر (۱۷۵۵) ز کال کې په پاریس کې مړ شوی دی.

دا هم شارل دو مونتيسکيو ارزښتناکې او گټورې خبرې او ويناوې:

- يو هېواد هغه وخت آزاد او خپلواک بلل کېږي، چې خلک يې آزاد او خپلواک وي.
- هغه بشر چې د حق، اند و فکر، گروهې او عقيدې د بيان آزادي و نه لري هغوی په ژونديو کې نه گڼل کېږي.
- هغه څوک چې پرته له اندو فکره خبرې کوي د هغه ښکارچي په څير دی چې بې موخه او هدفه ډزې کوي.
- د کتاب لوستل پدې مانا دي چې ستړي شوي ساعتونه په خوندور ساعتونو بدل کړئ.

- موږ بايد ډير لوست او مطالعه وكړو ترڅو پوه شو چې موږ هېڅ نه پوهيږو.

- يوازې ځواک کولی شي د ځواک مخه ونيسي.

- د ازادۍ غوښتنې غورځنگونو گوزارونه د بې وزلو او غريبو خلکو په سرو مال راځي، ستمگران تل د خپل زور او د زور د سيوري لاندې ژوند کوي.

- په زورواکۍ کې د وگړيو سوکالي، خونديتوب او امنيت د هوسۍ په ښکړه کې وي.

- د دې لپاره چې قانون ښه پلي شي، ښايي د وگړيو ارواوې يې منلو ته چمتو وي.

- د يوې ټولنې ويجاړي دوه ډوله ده: لومړۍ، هله چې وگړي قانون نه مني؛ چې دا درد چاره لري، او بل دا چې قانون وگړي بدو رد وي چې دا درد، درمل نه لري، ځکه درد د درملنې زېږنده وي.

- په استبدادي حکومت کې روزنه دا ده چې په زړونو کې ډار کېږدي او څو ساده مذهبي لارښوونې زده شي. هلته له پوهې نه کرکه کېږي، ځکه چې بدې پايلې ورته لري.

- په زور واکو هېوادو کې تر ټولو خوار هېواد هغه دی چې پاچا يې سوداگر وي.

- د استبدادي حکومت بنسټ ډار او د دغه ډار موخه آرامي ده، خو ښايي پوه شو چې دا آرامي سوله نه ده او د هغو ښارونو چوپتيا ته ورته ده چې پټه وېره په کې ده، نو ژر به د دښمن لاس ته ورشي.

- د سياست په باريكيو كې چل روا دی او لويوالی او عظمت نه ژوبلوي.
- خپلواكي او ديموكراسي فطري ده، يو ملت د ډانگ په زور خپلواك او ديموكرات كېدای نه شي.
- د لنډې مودې لپاره دې خپلواكي له لاسه ووهي چې د تل لپاره وساتل شي.
- خپلواكي دې ته وايي چې څوك له قانونه سرغړونې ته اړ نه شي.
- ترنيولو وروسته نيوونكى د وړلو حق نه لري، ځكه نيول شوي خو نوره ځانسانته نه شي كړاى.
- اروپا به د خپلو واكمنو او پوځي مشرانو له لاسه ړنگه شي.
- په مينه كې مينه وال معمولن په چوپتيا كې وخت تيروي.
- انسان د سيند په څير دى، څومره چې ژور وي هومره ارام وي.
- جمهوريتونه له عيش او عشرت له پايلې څخه او پادشاهۍ او سلطنتونه د غربت له وجهې له منځه ځي.
- آزادي بايد د يو څه وخت لپاره له لاسه ورکړل شي، ترڅو دا د تل لپاره وساتل شي.
- د يو هيواد سوکالي او هوساينه د هغې په آزادۍ اټکل او اندازه کيږي، نه د هغې په زرغونتيا.

- د ځينو خلکو لپاره، د ازادۍ مانا دا ده چې دوی حق لري چې وسله ولري او مسلح وي او په خلکو باندې زور واکي وکړي.

- سوله د سوداگرۍ طبيعي پايله ده.

- هو! ځينو ته خپلواکي بل ډول ښکاري او منلی يې نه شي، کله کله پاکه هوا هم هغه چاته چې په ناپاکو ځايو کې اوسېږي، تاوان پېښوي.

- که نارینه او ښځينه يو ډول روزل کېدای، ځواک به يې يو شان وي.

- هغه څه چې په وسله لاس ته راغلي، کېدای شي چې په تړون له لاسه ووځي.

- په زور واکو هېوادونو کې د ټوکو ليکل دومره دود نه دي، ځکه چوپتيا او ناپوهي نه د ليکلو وړتيا روزي نه يې تکل او اراده.

- په ډيری اکربکر (حال احوال) کې برياليتوب پدې پورې اړه لري، چې پوه شئ چې دا به څومره وخت ونيسي.

- يو حکومت چې د جگړې په وسيله رامینځته کېږي بايد د جگړې له لارې ځان وساتي.

- د اروپا وراني به، د هغو پوځي قوماندانانو او امراو په لاس وي.

- د استبداد تر ټولو ظالمانه بڼه هغه ده چې د قانون تر ډال لاندې او د نياو(عدالت) په نوم ترسره کېږي.

- مخکې له دې چې د یوې قضیې په اړه پرېکړه وکړي، تل د ضمیر او وجدان محکمې ته یې وړاندې کړي. ضمیر او وجدان یو بې بېلگې لارښود او بې پرې قاضی دی.

- د مدیریت د وړتیا لوړوالی دا دی چې سړی پوه شي چې څومره او چیرته باید خپل ځواک وکاروي.

- بد اندونه او فکرونه یوازې خپل خاوند ته یې زیان رسوي، ولې غیر معمولي کلمې ټولو اوریدونکو ته زیان رسوي.

- څومره چې خلک لږ اند و فکر کوي، هغومره زیاتې خبرې کوي.

- که چېرې یوازې د نیکمرغۍ په لټه کې یې دا کار اسان دی خو که غواړې چې تر نورو زیات نیکمرغه شی دا کار ډېر ستونزمن او مشکل دی ځکه نور خلک هم دومره نیکمرغه نه دي لکه چې ته اندو فکر کوي.

- که شتمني د عقل سره نه وي، نو بدبختي به راوړي.

- استعداد او وړتیا هغه ډالۍ ده چې خدای موږ ته په پټه کې راکړې ده، او موږ یې، پرته له دې چې پوه شو ښکاره کوو.

- قانون باید د هر هېواد، د خلکو د غوښتنو، مزاج او تمدن له مخې جوړ شي.

د دې لپاره چې قانون په خپل وخت جوړ او په ټولنه کې تطبیق شي، ښه دا ده چې د خلکو روحیه د قانون د منلو لپاره چمتو شي.

- باید حُکم دومره ټینگ ، ثابت او غښتلی وي، چې د یوه قانون د بشپړ متن په اندازه ارزښت ولري، که چېرې حُکموڼه د ځانگړې گروهې او عقیدې په بنسټ ولاړ وي په داسې ټولنه کې نه څوک خپلې دندې پېژني او نه څوک په دا خبره پوهېږي چې سبا ته به څه پېښېږي.

- باید د مالیې قانون داسې جوړ شي چې د مالیې د اخیستلو لارې چارې یې تر مالیې درندې او ځوروونکې نه وي.

- ازادي د هر هغه څه د ترسره کولو حق دی چې قانون ورته اجازه ورکوي او هغه څه نه کوي چې قانون یې منع کوي.

- که د قضاوت ځواک د جوړولو او اجرا کولو له ځواک څخه جلا نه وي، دا به بیا هم د ازادۍ نښه نه وي.

- د دې لپاره چې د ځواک څخه ناوړه گټه پورته نشي، توان، ځواک او قدرت باید داسې تنظیم شي چې ځواک د ځواک مخه ونیسي.

- د اکر او وضعیت گډوډ کول عقل او پوهې ته اړتیا نلري، خو د نظم او توازن رامینځته کول د عقل او پوهې په ځواک پورې اړه لري.

- تاسو کولی شئ د پریکړې کولو د مخه، قضیې د وجدان او ضمیر محکمې ته وسپارئ، وجدان او ضمیر یو ځانگړی لارښود او بې پرې قاضي دی.

- که یو څوک وغواړي چې یوازې خوشحاله وي، هغه به ژر بريالی شي، خو که هغه غواړي د نورو په پرتله خوشحاله وي او دا یوه ستونزه ده، ځکه چې هغه اند او فکر کوي چې نور د دوی په پرتله خوشحاله دي.

- کتاب لوستل د غم شېبې په خوښۍ بدلوي.

- هیڅکله مې داسې غصه او قار نه درلود چې د یوې ګرۍ مطالعې او لوست نه وروسته نه وي ورک شوی.

- هغومره چې طبیعي لاملونه انسان دمې ته راکاږي، همدومره ښايي اخلاقي لاملونه هغه له دمې لرې وساتي.

- د تیر ژوند یو ساعت په هیڅ بیه او قیمت بیرته نشي راتلی، خو د ډېرو کمو پیسو په ورکولو سره، تاسو کولی شئ د نړۍ د لویو هوښیارانو د ژوند ازماښتونه او تجربې ترلاسه کړئ.

- موږ کولای شو خلکو ته مینه، محبت او خوښي ورکړو، خو هېڅکله د دې شیانو لیاقت نه شو ورکولای.

په ادبي مینه او درنښت: انجنیر عبدالقادر مسعود